

Józef Ligas

Przemiany demograficzne i gospodarcze Krościenka nad Dunajcem *

Krościenko nad Dunajcem jest jedną z licznych osad letniskowych Podhala. Zadaniem pracy było rozpatrzenie specyfiki procesów gospodarczych i demograficznych w okresie ostatniego 10-lecia i próba określenia obecnego charakteru stosunków gospodarczych badanego osiedla.

Krościenko, stolica górali pienińskich, leży w kotlinie otoczonej Piecinami od południa i masywem Beskidu Sądeckiego od północy. Główna część miasteczka jest rozłożona na stożku napływowym Krośnicy i terasach Dunajca. Zróżnicowanie i malowniczość krajobrazu, znaczne wysokości względne, bogactwo roślinności, niewielkie zasoby bogactw mineralnych (źródła, gliny, wapienie, andezyty), słabe na ogół gleby, specyficzny typ klimatu kotliny śródgórskiej — to cechy naturalnego środowiska Krościenka. Trzy szlaki komunikacyjne: z Nowego Sącza, Nowego Targu i Szczawnicy, zbiegające się w Krościenku, pozwalają na połączenie autobusowe tego miasteczka zarówno z wymienionymi ośrodkami, jak też z Krakowem czy z Zakopanem.

Dolina Dunajca, jak wykazały badania K. Dobrowolskiego i innych, odegrała niepoślednią rolę w procesie zasiedlania puszczy karpackich. Stanowiła ona od czasów przedhistorycznych ważny szlak komunikacyjny, prowadzący z Nowego Sącza na Węgry przez Czorsztyń i Nidzicę. Krościenko korzystało zapewne z położenia przy tym właśnie szlaku, skoro już w XVI w. wyliczone jest wśród 13 osad starostwa czorsztyńskiego jako osada miejska, gdy pozostałe były wsiami. Wybitniejszej jednak roli Krościenko nie odegrało i w ciągu wieków, zmieniając właścicieli, nie zmieniało swego charakteru gospodarczego. Liczba zabu-

* Praca zawiera 95 stron druku w maszynopisie i 7 stron bibliografii, załączono 12 fotografii, 3 mapy Krościenka i 30 tabel statystycznych; w tekście 10 wykresów i planów domów oraz 2 mapki. Praca została wykonana w Katedrze Geografii Ekonomicznej WSP w czerwcu 1957 r.

dowań i ludności zamieszkałej w tym miasteczku w ciągu XVIII i XIX w. wykazuje tendencje stałego, aczkolwiek niewielkiego wzrostu, o czym świadczą niżej przytoczone liczby:

Rok	Liczba domów	Liczba mieszkańców
1777	167	734
1799	183	1120
1824	225	1214
1869	270	1491
1880	...	1672

Głównym zajęciem ludności było rolnictwo; rzemiosło, handel i inne zawody pozarolne odgrywały rolę drugorzędną.

Dopiero w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Krościenku następuje pewne ożywienie gospodarcze dzięki rozwijającemu się ruchowi letniskowo-uzdrowiskowemu.

Wyrazem charakteru gospodarczego Krościenka w przeszłości jest jego obecne rozplanowanie i układ gruntów. W rozplanowaniu osady dostrzega się dwa wyraźne skupienia. Jednym z nich jest rynek, położony w centrum miasta po lewym brzegu Dunajca na stożku Krościcy, z ratuszem pośrodku. Z rynku wybiegają cztery ulice, w pierzejach zachowały się stare, małomiasteczkowe domy. Rynek ten do dzisiaj jest miejscem wymiany handlowej poprzez targi i jarmarki, nadto służy jako wspólne klepisko do omłotów. Drugim skupiskiem jest Zawodzie, rozłożone — jak sama nazwa wskazuje — po drugiej, tzn. prawej stronie Dunajca. Szereg przysiółków o rolniczym charakterze rozrzucony jest w różnych kierunkach. Przysiółki te noszą takie nazwy, jak: Wyr, Łąkcica, Kocury, Kąty, Niwki, Piekiełko. Układ gruntów, modyfikowany charakterem rzeźby, ma cechy wsi niwowej.

Mając ciekawe obserwacje autor rzuca w tym miejscu kilka uwag na temat rozkawałkowania gruntów w Krościenku. Długotrwały proces podziału ziemi z okazji zawierania małżeństw, kupna — sprzedaży i wyrabiania „nowych” kawałków ziemi uprawnej na pastwiskach, należących lub nie należących do wspólnot gromadzkich, pozostawił w strukturze poszczególnych gospodarstw bardzo wyraźne ślady. Wystarczy przytoczyć przykład gospodarstwa nr 449, które posiada 10,80 ha ziemi, rozrzuconej w różnych częściach wsi w 29 kawałkach. Gospodarstwa w granicach od 5 — 7 ha składają się średnio z 9 kawałków, a mniejsze poniżej 3 ha — z 3 kawałków. Widać stąd, że większe gospodarstwa posiadają wyższy stopień rozkawałkowania; zachodzi zatem pytanie, czy zjawisko to nie jest wyrazem klasowego różnicowania się gospodarstw

chłopskich w ciągu wieków. Odpowiedź na to może jednak dać szczegółowe przebadanie wspomnianego faktu.

Mniej trwałym elementem, pozostałym z ubiegłej epoki w krajobrazie Krościenka, jest stare budownictwo; utrzymało się ono głównie w centrum osady. Napływ kapitału z zewnątrz, budowanie budynków willowych przez obcych, spowodowały częściową przemianę starego budownictwa na korzyść nowszych domków letniskowych. Żywiołowość procesu przebudowy domów, zależna jedynie od inicjatywy poszczególnych właścicieli, była przyczyną powstania wielu różnorodnych typów zabudowy. Typy te ilustruje autor szeregiem szczegółowych opisów pojedynczych zagród oraz dużą ilością fotografii zamieszczonych przy końcu pracy.

Odpowiedzi na pytanie: czym jest dzisiaj Krościenko, jakie miejsce zajmuje w hierarchii miast, jakie w nim zachodzą przemiany gospodarcze i jakie spełnia funkcje, szuka autor pracy między innymi w analizie przemian struktury demograficznej.

Od 1880 r. obserwuje się w Krościenku równomierny wzrost ilości mieszkańców, a co za tym idzie, wzrost gęstości zaludnienia — z 67 osób/km² do 99 osób/km² w 1956 r. Pewien zastój spowodowały jedynie obie ostatnie wojny. Wysoka gęstość zaludnienia w stosunku do użytków rolnych, wynosząca w ostatnich latach 176 osób/km², przy małym odsetku ziemi ornej i dużym rozdrobieniu wskazuje na konieczność istnienia pozarolnego źródła utrzymania dla pewnej części ludności. Dokładnie $\frac{2}{3}$ ludności zajmuje się rolnictwem. Grupę pozarolną stanowią przede wszystkim rzemieślnicy (10% ogółu ludności utrzymuje się z rzemiosła), nadto pracownicy obrotu towarowego, oświaty i kultury oraz wszelkich innych działów gospodarki narodowej z wyjątkiem przemysłu. Grupa ta znajduje zatrudnienie w miejscowych ośrodkach pracy, takich jak: Spółdzielnia Przemysłu Ludowego i Artystycznego, szereg spółdzielni pracy różnych branż, punkty usługowe i instytucje społeczno-kulturalne. Należy więc podkreślić, że oprócz problematycznej grupy zatrudnionych w spółdzielni przemysłu ludowego, brak jest grupy miastotwórczej; wszyscy pracujący poza rolnictwem znajdują zatrudnienie w instytucjach usługowych miasta. Dodać należy do powyższego, że dorywcze, pozarolne źródło utrzymania stanowi wyrąb i spław drzewa, przewóz turystów i ich obsługa oraz chałupnictwo.

Powstanie robotników-chłopów jest zjawiskiem zupełnie nowym dla ostatniego 10-lecia i słabo się zaznaczającym. Wyjazdy do pracy poza obręb Krościenka odgrywają znikomą rolę (w sumie 46 osób); przyczyną tego jest brak zakładów pracy w pobliżu i brak połączenia kolejowego Krościenka z innymi ośrodkami.

Jak na tym tle przedstawia się zjawisko ruchu ludności? Na przestrzeni ostatnich pięćdziesięciu lat, a szczególnie ostatniego 10-lecia, notowana jest w Krościenku zarówno emigracja, jak i imigracja. Z jednej strony słaba aktywizacja gospodarcza miasteczka pozwala na odpływ siły roboczej, z drugiej zaś uzdrowiskowo-letniskowy i usługowo-administracyjny jego charakter przyciąga i skupia pewną kategorię ludności. Siła atrakcyjna tego ośrodka nie równoważy jednak wzrastającego z roku na rok zapotrzebowania ludności na pracę. Wskutek tego odpływ ludności jest większy niż napływ (za 7 lat emigracja wynosiła 574 osoby na 2400 mieszkańców). Nasilenie tego procesu reguluje również zawieranie małżeństw, zdobywanie kwalifikacji zawodowych, zapotrzebowanie zewnętrzne, wytworzone przez rozwój przemysłu, przede wszystkim zaś odzyskanie Ziemi Zachodnich. Obok imigracji istnieje również reemigracja, która w znacznym stopniu zmniejsza rozmiary emigracji stalej w pojęciu względnym. Odejmując ilość powracających do Krościenka za ostatnie 6 lat od liczby wyjeżdżających, stwierdzono, że emigracja wynosi 12,7% ludności, co pokrywa się z przyrostem naturalnym; o wzroście więc bezwzględnej liczby mieszkańców decydowała dotąd wielkość imigracji.

Przyczyn tego przepływu ludności szuka autor w istniejących stosunkach gospodarczych miasteczka. Dużo uwagi poświęca zagadnieniom związanym z gospodarką rolną. Rozpatruje użycie ziemi i strukturę własnościową, wielkość gospodarstw, rodzaje i produkcję poszczególnych upraw oraz hodowlę w zależności od kategorii gospodarstw. W końcu próbuje wydzielić charakterystyczne typy gospodarstw w Krościenku i stara się wykazać w drodze szczegółowej analizy istniejące między nimi różnice ekonomiczno-społeczne. Przy tej okazji stara się określić samowystarczalność poszczególnych typów gospodarstw rolnych i dochodzi do wniosku, że większość z nich nie może być wyłącznym źródłem utrzymania dla ludności rolniczej. Stąd ważnym czynnikiem w rozwoju gospodarczym Krościenka był i jest ruch letniskowo-turystyczny. Dostarcza on bowiem wielu gospodarstwom pozarolnych źródeł dochodu. Ruch letniskowy w Krościenku rozwinął się silnie jeszcze w latach międzywojennych. Piękno krajobrazu, przymioty klimatu i źródła mineralne ścigały letników z całej niemal Polski. Tabela przyjezdnych na wczasy letnie do różnych miejscowości letniskowych Podhala w latach 1927 do 1935 wskazuje, że Krościenko skupiało wówczas już znaczny odsetek letników. W 1927 r. zanotowano 988 przyjezdnych, a w 1935 liczba ta podwoiła się. Byli to przeważnie mieszkańcy woj. warszawskiego i krakowskiego, stanowiący ponad 65% ogólnej liczby letników w Krościenku.

Po wojnie ruch letniskowy wyraźnie się zmniejszył. W 1956 r. przebywa w całym miasteczku zaledwie 889 letników. Jest to między inny-

mi wynikiem tego, że Fundusz Wczasów Pracowniczych nie posiada w Krościenku własnych domów, „Orbis” zaś organizuje wczasy dla niewielkiej ilości letników w wydzierżawionych willach. Liczniejsze bywają jedynie kolonie dla dzieci i młodzieży. Mimo iż kierownictwo ruchem letniskowym leży w rękach organizacji związkowych, to jednak mieszkańcy Krościenka czerpią nadal dochód od osób przybywających prywatnie na wczasy wypoczynkowe i zdrowotne. I tak na 492 domy mieszkalne w 211 domach przyjmuje się letników (1956 r.). Obecnie podobnie jak przed wojną rekrutują się oni przeważnie z województw: warszawskiego, krakowskiego oraz śląskiego. Znaczenie gospodarcze tego ruchu dla mieszkańców Krościenka wyraża się w dostarczaniu im dochodu płynącego z wynajmowania mieszkań, ze sprzedaży produktów rolnych, z różnych świadczeń usługowych. Dodając do tego korzyści płynące z rozwijającego się ruchu turystycznego (turyści również korzystają z noclegów, przewozów itp.) — zrozumie się łatwo charakter gospodarczy miasteczka, a szczególnie strukturę zawodową jego ludności oraz stały wzrost bezwzględnej liczby mieszkańców. Mimo odpływu znacznej ich ilości i braku przemysłu, rozwój usług letniskowych Krościenka może zapobiec degradacji miasteczka.

Streściła T. Jarowiecka